

KASZÁS VERONIKA – SIK ENDRE – TÓTH JUDIT – KISS LÁSZLÓ*

A „rózsaszín” különféle árnyalatai: a menekültügy narratívái a rendszer- változás éveiben az állami sajtóban (1987–1989)

Various shades of “pink”: State-Press Refugee Narratives
during the Years of Regime Change (1987–1989)

ABSTRACT: The article analyses the press coverage of refugees arriving from Romania and the GDR in Hungary’s four major state-run daily newspapers during the years preceding the regime change, between 1987 and 1989, using both qualitative and quantitative methods. It highlights both the parallels in the narratives of daily newspapers that followed centrally determined communication during the state-socialist period and the differences arising from their distinct functions.

KEYWORDS: Transylvanian refugees; East German refugees; state socialism; press analysis; daily newspapers

Bevezetés és feltételezések

1987–89 nemcsak a politikai rendszerváltozás időszakaként vált történelmi jelentőségűvé Magyarországon, de a kelet-közép-európai menekültügyi történet szempontjából is. A szocializmus zárt, központilag, ideológiai alapon szabályozott

* Kaszás Veronika, történész, nemzetközi kapcsolatok szakértő, Masaryk Institute and Archives of the Czech Academy of Sciences. Email: kaszas@mua.cas.cz; ORCID: 0009-0002-8982-8746; Sik Endre szociológus, az MTA doktora ELTE TáTK professor emeritus, ELTE TK SZI külső munkatárs ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4166-1852>; Tóth Judit, jogász, SzTE AJTK Közjogi Intézet, E-mail: skula@juris.u-szeged.hu; ORCID: 0000-0001-5236-0436; Kiss László, szociológus, társadalomtörténész, ELTE Társadalomtudományi Kutatóközpont, Számítógépes Társadalomtudomány Kutatócsoport. Email: kiss.laszlo@tk.elte.hu; ORCID: 0000-0002-1938-8864

migrációs politikai keretei között új kihívást jelentett, hogy Magyarországra két, eltérő menekült hullám érkezett ezekben az években: 1987-től fokozatosan növekvő számban Románia felől túlnyomórészt magyar nemzetiségű, erdélyi menekültek,¹ akiknek többsége Magyarországon tervezett letelepedni, míg 1989 nyarán az NDK-ból hirtelen, nagy számban érkező kelet-német állampolgárok, akik Ausztrián keresztül az NSZK-ba kívántak továbbutazni.²

Kutatásunkban a legnagyobb példányszámban megjelenő országos napilapok, a *Népszabadság*, a *Népszava*, a *Magyar Nemzet*, valamint a *Magyar Hírlap* 1987. szeptember 1. 1989. szeptember 30. (a keletnémet menekültügyet lezáró magyar-osztrák határnyitás dátuma) között megjelent azon cikkeit vizsgáltuk, amelyekben a „menekült”, illetve az azt körülíró „áttelepült”, „letelepült” vagy „külföldi állampolgár” kifejezések megjelentek, akár az erdélyi menekültek, akár az NDK-menekültek vonatkozásában. Abból a feltételezésből indultunk ki, hogy a pártállami rendszerben központi kontroll alatt működő hivatalos sajtóorgánumok alapvetően hasonlóan jelenítették meg a menekültkérdést. A hírek forrása ebben az időszakban döntően az állami hírmonopólium, a Magyar Távirati Iroda (MTI) által gyártott egyenszövegek voltak. Ezeket alapvetően kötelező, másrészt egyszerűbb is volt átvenni, mint sok munkával, saját tudósítókkal utánamenni a valóságos folyamatoknak. Ez utóbbi magyarázat azzal függ össze, hogy nem volt piaci verseny, tehát a lapok (és az újságírók) számára felesleges (esetleg veszélyes) lett volna egyedi hírekkel előállni. Harmadrészt a lapok gazdálkodása kötött volt, tehát nem lehetett megfizetni a többletjelentményt.

Ezzel együtt azt is feltételeztük, hogy a négy napilap eltérő státusza, funkciója szerint mégis megfigyelhetők lesznek fókuszbeli különbségek. Az MSZMP lapjában, a *Népszabadság*ban a hivatalos, állami irányvonalnak megfelelő kommunikációt, a kormány, valamint a szakszervezetek lapjában, a *Népszavában*, illetve a *Magyar Hírlap*ban gyakorlatiasabb, tájékoztató jellegű megközelítést vártunk. Valószínűsítettük, hogy a menekültkérdéssel a legnyíltabban és legösszetettebben a Hazafias Népfront³, és egyúttal részben a pártonkívüli értelmiség lapja, a *Magyar Nemzet* foglalkozhatott, és hogy ebben a lapban jelenhetett meg legerőteljesebben a menekültügy mint nemzeti, határon túli magyarokat érintő kérdés. Egyúttal igazolni kívántuk, hogy az 1988–89-ben végbemenő politikai változások tükröződtek

¹ 1987-ben több mint 6000, 1988-ban mintegy 13 000, 1989-ben pedig már 18 000 körüli a Romániából Magyarországra áttelepülők száma. Az illegálisan az országban tartózkodókkal együtt létszámukat ennél magasabbra, 20 000 fő körülire becsülték. Lásd: Tóth Pál Péter: Népességmozgások Magyarországon a XIX. és XX. században. In: Lukács Éva – Király Miklós (szerk.): *Migráció és Európai Unió*, Budapest: Szociális és Családügyi Minisztérium, 2001. 19–42., 38.

² Oplátka András: *Egy döntés története*. Budapest: Helikon Kiadó, 2008.

³ 1949. évi XX. Törvény (Alkotmány) 4.§ (2) bekezdése szerint „A Hazafias Népfront tömöríti a társadalom erőit a szocializmus teljes felépítésére, a politikai, gazdasági és kulturális feladatok megoldására, közreműködik a népképviseleti szervek megválasztásában és munkájában”

a menekültkérdésnek a sajtóban történő kezelésében is, és bővült a fókuszba kerülő témák, kérdések köre is a belpolitikai fejleményeket követve.

A négy napilapnak, a hatalmi struktúrában való elhelyezkedésére utal a címben található „rózsaszín” fogalom. Úgy véljük ugyanis, hogy ebben az időszakban a napilapoknak a párt irányításához való viszonyát (ideértve az MTI híreinek hegemoniáját, a cenzúra és öncenzúra rendszerét) már nem lehet homogénnek tételezni.⁴ A legjobb analógiát Katsenelinboigen a korabeli, a második gazdaság elemzésére használt modellje⁵ kínálja, amiben a közvetlen pártállami kontroll „vörös” gazdasága és az ettől teljesen független, de illegális „fekete” gazdaság között számos köztes gazdasági szféra létezett. Ilyen volt például a rózsaszín gazdaság, amelyet ellenőrzött az állam, de ennek módja lazább volt, vagy a fehér gazdaság, amellyel nem törődött az állam. Ilyen módon a korabeli kremlinológia sokkal érzékletesebben le tudta írni a korszak gazdasági folyamatait, mint egy primitív (vörös vagy fekete) megközelítés.

Azt feltételeztük, hogy a napilapok korábban jelzett eltérései a korszak pártirányítási rendjében hasonlóan elemzendők, vagyis a hangsúlyt a kisebb különbségekre kell helyezni, ha meg akarjuk érteni a napilapok menekültügyi narratíváinak sajátosságait. Egy ilyen modellben a *Népszabadság* tekinthető a korabeli hírtermelés „vörös”, a *Beszélő* mint szamizdat folyóirat⁶ a „fekete” szegmensnek. A tanulmány célja a „vörös” szegmenshez közel álló, de feltehetőleg attól kismértékben eltérő napilapok menekültügyi narratíváinak összehasonlítása, megvizsgálva, hogy a korszak agitációs-propaganda politikája is alkalmazta-e a menekültügyi diskurzusban a „rózsaszínű szegmensek” politikáját.⁷

A tanulmányban a cikkek kvalitatív tartalomelemzése szolgálja azt a célt, hogy a lapok narratíváinak finomszerkezetét megismerhessük. Ezt az elemzést megelőzi egy kvantitatív módszerekkel történő áttekintés, amelynek célja csupán az, hogy felvázolja a négy napilap cikkeinek általános jellemzőit. Ez az elemzés arra irányul, hogy a menekültkérdés legfőbb állami és nem állami intézményi szereplői, illetve az egyes narratívákra jellemző kulcsszavak gyakoriságát a négy sajtóorgánium cikkeiben megvizsgálja. Feltételeztük, hogy a kvantitatív eredmények tükrözni

⁴ Bozóki András: Cenzúra és sajtó Magyarországon az 1980-as években. *Korunk*, 1996/1. 59–70.

⁵ Katsenelinboigen, Aron : Coloured markets in the Soviet Union. *Europe-Asia Studies*, Taylor & Francis Journals, vol. 29 (1), 1977. 62–85.

⁶ A *Beszélő* menekültügyi cikkeiről lásd e kutatáshoz kapcsolódó tanulmányát: Tóth Judit és tsai: A menekültügy narratívái az első, a második és a „rózsaszín” nyilvánosságban (1988–1989)

⁷ Ha eltekintünk a pártállam onnipotenciájának feltételezésétől – ami egyébként a pre-poszt-szocializmus korszakában jogos lenne –, akkor úgy is megfogalmazhatjuk a kérdésünket, hogy léteztek-e ezek a szegmensek. Hiszen ebben az időszakban a hírtermelésnek olyan „fehér” szegmensei is erőteljesen működtek, mint a pletyka, a szóbeszéd, vagy éppen a Kádár-ítéltárságának írott panaszlevelek. Lásd: Hedlund, Stefan: Exit, voice, loyalty. – Soviet style, *Coexistence*, vol. 26. 1989. 179–208.

fogják, hogy a nem állami, illetve ellenzéki nézőpontokat megjelenítő „alternatív” szereplők, a pártonkívüli értelmiség lapjában, a *Magyar Nemzet* cikkeiben kapnak leginkább teret. Szintén itt vártuk a pozitív érzelmi töltetű, együttérzést kifejező szavak leggyakoribb előfordulását, valamint a menekültkérdést a határon túli magyarok ügyeként megjelenítő, nemzeti narratíva legerősebb jelenlétét is. Az állami szereplők tevékenységének leggyakoribb megjelenítését ezzel szemben a párt lapjában, a *Népszabadság*ban, míg a menekültek ellátását, befogadását érintő gyakorlati kérdésekhez kapcsolódó kulcsszavak leggyakoribb előfordulását, a kormány, illetve a szakszervezet lapjában – a *Magyar Hírlap*ban és a *Népszavában* – jósoltuk.

A kontextus

A rendszerváltozást megelőző évek, a „pre-posztiszocializmus”, vagy „túlérett szocializmus” időszakának politikai és szervezeti átalakulása is hatással volt a sajtó működésére. A szocializmusban a hierarchikus-bürokratikus kooperáció dominált, amelyet az ellenőrző/parancsadó állami és pártszervezetek, valamint a döntően állami tulajdonú gazdálkodó szervezetek hálózata egészített ki. A párt befolyását, annak kereteit és technikáját törvény nem szabályozta – túl az Alkotmány klauzuláján⁸; az elkötelezett (párttag) gazdasági vezetők kötelező lojalitása volt csak a biztosíték a központi utasítások – később elvárások – teljesítésére.⁹

A rendszerváltozást megelőző években a tájékoztatást szabályozó párthatározatok szabták meg a sajtószerkesztőségek mozgásterét, amelyet a lapgazdán túl, az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztálya, valamint a Tudományos, Kulturális és Köznevelési Osztály is ellenőrzése alatt tartott, illetve orientált.¹⁰ Az Agitációs és Propaganda Osztály egyúttal a közhangulat alakulásáról és a közvéleményt foglalkoztató kérdésekről is rendszeres jelentést adott az MSZMP Központi Bizottságának. 1988-ban, ezekben a jelentésekben hangsúlyosan megjelenik a magyar-román kapcsolatok alakulása és az erdélyi menekültek helyzete mint „beszédtéma” az emberek között, amiben sokan határozottabb hivatalos lépéseket vártak volna.¹¹ Ezzel összecseng, hogy a Belügyminisztérium koordinálása mellett, 1988 márciusa óta az erdélyi menekültekkel, avagy hivatalos nevén a „Magyarországon

⁸ 1949. évi XX. törvény (Alkotmány) 3.§-a értelmében „A munkásosztály marxista-leninista pártja a társadalom vezető ereje.”

⁹ Sik Endre: *A kapcsolati tőke szociológiája*. Budapest: Eötvös Kiadó, 2012. 97. 100–103.

¹⁰ Takács Róbert: Sajtóirányítás és újságírói öncenzúra az 1980-as években. *Médiakutató*, 2005/1. 55–70.

¹¹ Jelentés az MSZMP Központi Bizottság tagjainak a közhangulat alakulásáról, 1988. október, MNL OL 288–22/1988, 13. ö.e., Lásd: Kaszás Veronika: Erdélyi menekültek 1988–1989-ben és a magyarországi közvélemény. *Archívnet*, 2016/4. https://archivnet.hu/menekultkerdes_migracio_magyarorszagon_a_20_szazadban/4_erdelyi_menekultek_19881989ben_es_a_magyarorszag_i_kozvelemenye.html (Utolsó letöltés: 2024. december 29.)

tartózkodó külföldi állampolgárok ügyeivel” foglalkozó Állami Tárcaközi Bizottság 1988 májusában már megfogalmazott álláspontja: „*mértéktartó, de nyílt*” tájékoztatásra van szükség, éppen arra hivatkozva, hogy a közvéleményt foglalkoztatja a Romániából érkezők kezelésének kérdése. A Bizottság szerint, a hazai tömegtájékoztatás „*kezdetekben nem találta meg a helyes arányt abban, hogy jól mutassa be az itt tartózkodó külföldiek helyzetének rendezése érdekében végzett állami munkát, ugyanakkor ne ösztönözzön az áttelepülésre.*”¹²

A tömegkommunikációban szükséges változások megfogalmazásának időzítése egybeesik Kádár János pártfőtitkári posztjáról való lemondásával, és az MSZMP lényeges belpolitikai átrendeződéseket hozó, a reformoknak teret nyitó, 1988. május 20–22. közt megrendezett rendkívüli pártértekezletével.¹³ 1988 második felétől, a magyar sajtó és a tömegkommunikáció hangvételében fokozatosan érzékelhető a változás. 1988 végétől a sajtó nyíltabb, radikálisabb véleményeknek is teret engedve „*kezd betölteni a tágabb értelemben vett társadalmi, politikai funkcióit*”.¹⁴ A kutatás vizsgálta, hogy a vezetésben 1988 májusában megfogalmazott „nyílt tájékoztatás” iránti igény miként tükröződik a sajtócikkekben, milyen tendenciák figyelhetők meg az ezt megelőző, valamint az ezt követő időszakban, a menekültkérdés kezelésében a magyar napilapokban.

A kutatás keretein belül vizsgált cikkekben, sok esetben megfigyelhető az 1980-as évek végéig életben lévő szabály követésére való törekvés, miszerint a többi szocialista országgal kapcsolatban csak olyan hír jelenhet meg a sajtóban, amit az érintett ország hírügynöksége megjelentetett.¹⁵ Az öncenzúra másik, az érzékeny menekültkérdés kezelésében is gyakran alkalmazott eszköze, azaz a máshol megjelent anyagokra, például az osztrák vagy nyugatnémet sajtóra hivatkozás.¹⁶ Ilyen kontextusban, a nyugati sajtót idézve, például a román politikával kapcsolatban kritikusabb hangú elemek is megjelentek a magyar sajtóban, vagy a „*menekült*”

¹² *Jelentés a Minisztertanács részére a Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok ügyeivel foglalkozó Állami Tárcaközi Bizottság tevékenységéről*, Budapest, 1988. május, ÁEH iratok, MNL XIX-A-21-d 156. d.

¹³ A rendkívüli pártértekezleten Kádár János 32 év után lemondott pártfőtitkári posztjáról, helyét Grósz Károly vette át. Az MSZMP Politikai és Központi Bizottságában is számos személysere történt. A működő rendszer kereteinek lazítását részben a Szovjetunióban Mihail Gorbacsov pártfőtitkár által elindított reformok tették lehetővé. Lásd: Széll János: Az MSZMP országos értekezlete. In: Kurtán Sándor – Sándor Péter – Vass László (szerk.): *Magyarország Politikai Évkönyve 1988*. Debrecen: Alföldi Nyomda, 1989, 215–226.; Romsics Ignác: *Volt egyszer egy rendszerváltás*, Budapest: Rubicon, 2003. 77–78.

¹⁴ Bihari Mihály: Változások és változatlanságok a politikai intézményrendszerben. In: Kurtán et al. (szerk.): i.m. 53–60. 58.

¹⁵ Lásd Horváth Attila: *A magyar sajtó története a szovjet típusú diktatúra idején*, Budapest: Médiaudományi Intézet, 2013. 70. <https://mek.oszk.hu/13400/13447/13447.pdf> (Utolsó letöltés: 2025. november 3.)

¹⁶ Takács, 2005.

szóhasználat is megengedett volt már abban az időszakban is, amikor a hivatalos tájékoztatás azt még következetesen kerülte.

A sajtó központi irányítása, s ennek változásai jól nyomon követhetők az állami hírugynökség (MTI) működésében is, ahogyan arra e kutatás másik elemzése¹⁷ rámutat: az állami, gazdasági és kulturális intézmények mellett, a sajtó intézményi vezetőit pártpolitikai alapon választották ki a káderlista alapján, illetve szintén felülről vezérelték a médiavezetői tagságot, annak működési folyamatát.

Az általunk vizsgált időszakban, a legnagyobb példányszámban (1988-ban 645 970 példányban¹⁸) megjelenő országos napilap, a *Népszabadság* az állampárt hivatalos lapjaként működött 1956 novemberétől, a *Szabad Nép*, a Magyar Dolgozók Pártja napilapjának jogutódjaként.¹⁹ Az MSZMP lapjaként fő feladatai közt szerepelt a hivatalos politikai állásfoglalások közlése és magyarázata, valamint a pártélet eseményeiről történő rendszeres tudósítás, eleget téve a Párt által előírt agitációs feladatoknak. Ezt biztosította a legnagyobb létszámú és legjobban felszerelt szerkesztőség, továbbá az a tény is, hogy a lap főszerkesztője egészen a rendszerváltozásig, az MSZMP Központi Bizottságának tagja volt.²⁰ A keletnémet menekültügy követése szempontjából lényeges, hogy a négy lap közül, egyedül a *Népszabadság* foglalkoztatott saját tudósítót Bonnban, illetve Berlinben.

Példányszám alapján a második helyen állt az 1988-ban 298 730 példányban nyomott *Népszava*, amely 1948-tól a Szakszervezetek Országos Tanácsának napilapja volt.²¹ A *Népszava* elődleges olvasói célközönsége a munkások voltak, így a *Népszabadsághoz* vagy a *Magyar Nemzethez* képest rövidebb, egyszerűbb nyelvvezetű cikkeket közlő lap a „kisemberek” problémáinak, valamint a termelés, az üzemi munka kérdéseinek is nagyobb figyelmet szentelt.²²

Az 1954-től a Hazafias Népfront lapjaként megjelenő, 1987-ben 96 900 példányszámú *Magyar Nemzet*²³ a kádári szocializmus időszakában, a pártonkívüli értelmiséget is igyekezett megszólítani. Az 1980-as évektől Pozsgay Imre irányítása alá került *Magyar Nemzetnek* különösen a kulturális és külpolitikai rovatokban magasabb színvonalat képviselő cikkei óvatos, sokszor bújtatott kritikai véleményeknek is teret adtak, a rendszer által szabott határokon belül. A rendszerváltozás

¹⁷ Tóth Judit és tsai: A menekültügy narratívái az első, a második és a „rózsaszín” nyilvánosságban (1988–1989)

¹⁸ Baló György – Lipovecz Iván (szerk): *Tények Könyve '89*. Debrecen: Compterworld Kft., Alföldi Nyomda, 1988.

¹⁹ Horváth Attila: A sajtó privatizációja a rendszerváltozás idején. In: Bódiné Beliznai Kinga – Gosztonyi Gergely (szerk.): *A rendszerváltás harminc éve, avagy determinált volt-e a jogrendszer transzformációja?* Budapest: Gondolat Kiadó, 2020. 65–76. 70.

²⁰ Horváth, 2013. 73–74.

²¹ Baló és tsai, 1988.

²² Horváth, 2013. 74.

²³ Baló és tsai, 1988.

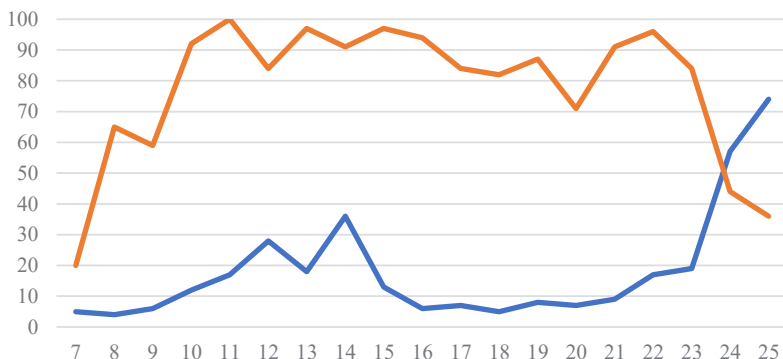
éveiben népszerűségének gyors növekedését mutatja, hogy 1989-re példányszáma már 170 000-nél járt.²⁴

Végül példányszám tekintetében a *Magyar Nemzetet* szorosan követi, az 1968-ban a Minisztertanács (kormány) napilapjaként alapított *Magyar Hírlap*, 1988-ban 92 160 példánnyal.²⁵ A lap a szovjet *Izvesztija* mintájára „a párt és a kormány közötti állítólagos különbséget hivatott demonstrálni”.²⁶ Az eredetileg elsősorban pártállami tisztviselőket megszólító lap rendszeresen ismertette a kormányzati álláspontokat, az 1980-as évek végén egyre több, fontos információt osztva meg az olvasókkal.²⁷

Azonosságok és apró (de lényeges) különbségek: narratívák a négy napilapban

A narratívák sajátosságait a négy napilapban előbb az erdélyi és az NDK-s menekültekre fókuszáló cikkek közös halmazán vizsgáljuk, majd részletesebben elemezzük az erdélyi menekültekkel foglalkozó cikkeket, mivel ezek két okból is finomabb elemzést tesznek lehetővé – a cikkek nagyobb száma és hosszabb időbeli tartományuk miatt.

Míg az erdélyi menekültek témája – kezdetben körülírásokkal – 1987 őszétől 1989 nyaráig folyamatosan előfordul a magyar sajtóban, addig az NDK-ból érkezők, a műszaki határzár magyar-osztrák szakaszon történő lebontásának megkezdése után, 1989 júliusától kerülnek a sajtó figyelmébe, és 1989 augusztusában – szeptemberében napi szinten uralja a téma a sajtócikkeket. (Lásd az 1. ábrát.)

1. ábra. Az NDK-sokat és az erdélyieket említő cikkek száma havonta 1988. március (7. hónap) és 1989. szeptember (25. hónap) között (%)

²⁴ <https://adt.arcanum.com/hu/collection/MagyarNemzet/> (Utolsó letöltés: 2024. december 29.) és Horváth, 2013. 74–75

²⁵ Baló és tsai, 1988.

²⁶ Horváth, 2013. 75

²⁷ Uo.

Láttuk, hogy a keletnémet menekültekkel foglalkozó cikkek elemszáma kicsi (összes cikk 24%-a, N=159), ezért nem tudjuk a napilapok közötti eltéréseket elemezni, csupán a sajtó egészén belül az erdélyi menekültek narratíváitól való eltéréseket emeljük ki:

- Nincs szignifikáns eltérés a napilapok között;
- A keletnémet menekültügyet tárgyaló cikkek nagyobb arányban jelentek meg címlapon, mint az erdélyi menekültek témája (16%-hoz képest 30%);
- Kevés a nagyon rövid cikk (7% / 23%);
- Gyakoribb a negatív tartalom (57/32);
- Gyakrabban jelennek meg az állami szereplők (70/59) és gyakoribb a nemzetközi narratíva előfordulása is (68/47);
- Gyakran fordulnak elő a határ (65/49), humanitárius (26/10), probléma (21/11), külügy (26/11), határőrség (23/13), párt (35/22), nagykövetség (34/14), igazolvány (30/19) szavak;
- A cikkek – magától értetődően – nem tesznek említést a Tárcaközi Bizottságról.

A négy napilap cikkeinek jellemzői

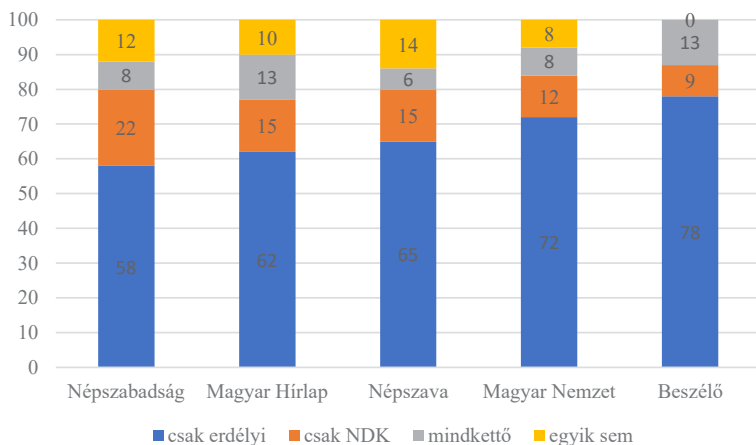
A 631 vizsgált cikkből 177 a *Népszabadság*, 137 a *Magyar Hírlap*, 193 a *Magyar Nemzet*, végül 124 a *Népszava* hasábjain jelent meg.

Az újságcikkek többsége csak az erdélyi menekültekkel foglalkozik, de látható, hogy a *Magyar Nemzet* a legnagyobb, míg a *Népszabadság* a legkisebb arányban koncentrálna az erdélyi magyarok²⁸ migrációjára (Lásd 2. ábra és melléklet M1. táblázat). Legnagyobb számban *Magyar Hírlap*ban találhatóak az erdélyi és a keletnémet menekültek ügyét – akár a szocialista országok közti kétoldalú megállapodások, vagy általában véve, a menekültügyi helyzet elemzése kapcsán – párhuzamba állító cikkek.²⁹ Azok az írások, amelyekben a kulcsszavak szerepelnek, de nem a romániai vagy az NDK-menekültek kontextusában, többségében általánosságban tárgyalják a letelepedési vagy menekültügyi szabályozás kérdéseit, vagy éppen a Magyarországra érkező szómáliai menekültekről tudósítanak, többnyire kritikus hangnemben.³⁰

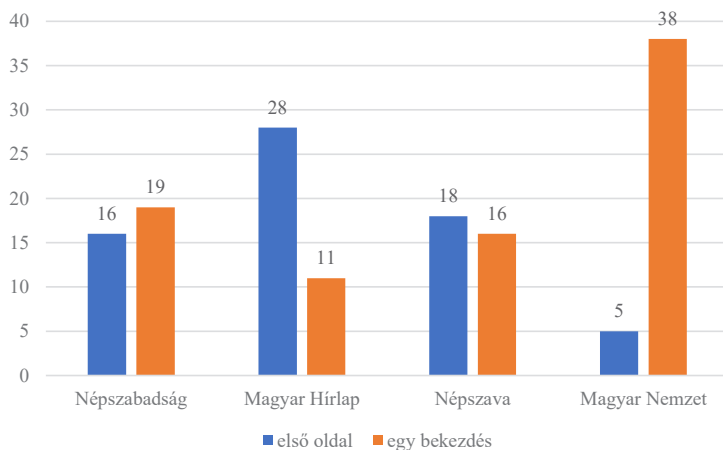
²⁸ A Romániából érkezőknek 1988-as állami adatok alapján 88%-a volt magyar nemzetiségű, míg 7%-a román, 5%-a pedig német nemzetiségű. A román nemzetiségűek többsége azonban tovább tervezett utazni Magyarországról. Lásd: Regényi Emil – Törzsök Erika: Romániai menekültek Magyarországon, 1988. In: Ara-Kovács és tsai. (szerk.): *Jelentések a határon túli magyar kisebbségekről*. Budapest: Medvetánc, 1988. 175–185., 178–181.

²⁹ Lásd például: Kormányrendelet készül a menekültekről. Több tűz között. *Magyar Hírlap*, 1989. augusztus 31. 1.

³⁰ Pl. Katonai behívó elől „menekültet” a Bicskén letelepített szómáliaiak. *Magyar Nemzet*, 1989. június 15. 10.

2. ábra. A romániai és az NDK menekültek témakörének előfordulási gyakorisága a négy napilapban (%)

3. ábra. A kiemelt helyen megjelenő és a nagyon rövid cikkek aránya a négy napilapban (%)

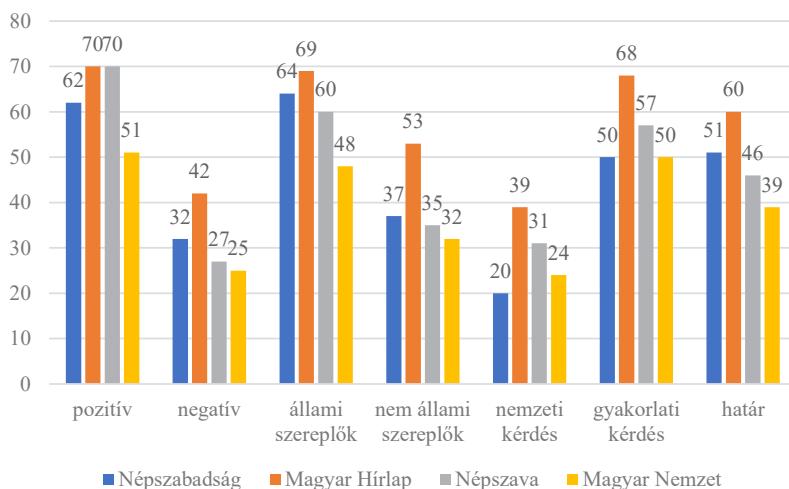
A migrációval kapcsolatos cikkek hatoda került a kiemelt hírek közé, és negyedük valóban csak alapinformációk adására korlátozódott (3. ábra és melléklet M2. táblázat).³¹ Formai szempontból a legerőteljesebb különbség a *Magyar Hírlap* és a *Magyar Nemzet* cikkei közt látszik: míg az előbbi nagyszámú és hosszabb

³¹ Utóbbi különösképp jellemző a „korai”, 1987 szeptemberében, illetve 1988 első felében kelt cikkekre. Pl. A Magyar Vöröskereszt közleménye, *Népszava*, 1988. március 16. 5.

terjedelmű cikkeket jelentett meg az első oldalon, addig az utóbbira rövid cikkek és nem első oldalas cikkek voltak a jellemzőek. Összességében a *Magyar Hírlap* és a *Népszava* nagyobb gyakorisággal közölte az első oldalon a témánkkal foglalkozó írásokat, mint a másik két lap.

A 4. és 5. ábránál (és a melléklet M3. és 4. táblázataiban) a migrációs narratíva jellemzőit vizsgáljuk egyszerű szógyakoriság segítségével. Előbb szakértő által létrehozott fogalomcsoportok, majd egyes fontos fogalmak előfordulásának gyakoriságát vizsgáljuk a négy napilapban. A fogalomcsoportok arányai (a napilapok között szignifikáns eltérést mutató jellemzők vizsgálatára korlátozott) elemzés alapján, azt mutatják (3. ábra), hogy:

- A pártlapban (*Népszabadság*) a narratíva az átlagosnál kevésbé tartalmazza a nemzeti kérdést, illetve a gyakorlati és határral kapcsolatos ügyeket, míg némileg nagyobb az állami szereplők megjelenésének esélye a nem-államiaké rovására.
- A kormány lapja (*Magyar Hírlap*) minden tekintetben szélsőséges: az átlagnál éppúgy több a pozitív, mint a negatív tartalom, az állami és a nem-állami szereplők egyaránt gyakran fordulnak elő a hírekben, amelyek minden kérdésben sok információt tartalmaznak.
- A szakszervezeti narratíva (*Népszava*) semleges, vagy inkább pozitív a negatív tartalomhoz képest, és a nem állami szereplők kissé láthatatlanok.
- A *Magyar Nemzet*re valamennyi fogalomcsoport hiánya jellemző.

4. ábra. A migrációs narratíva fontos fogalomcsoportjainak aránya a négy napilapban (%)

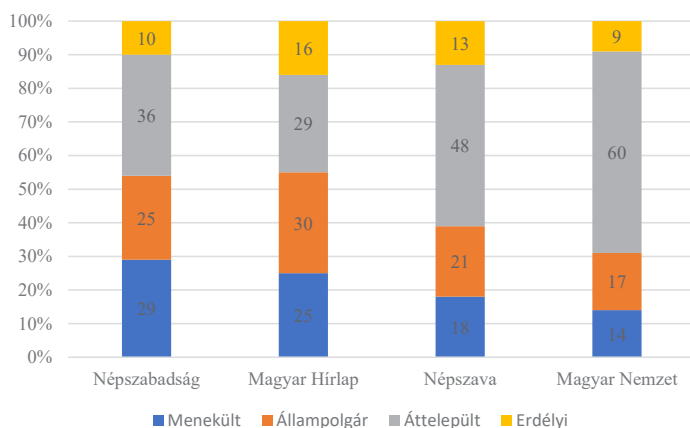
Az egyes fogalmak előfordulási arányának vizsgálata (4. ábra) alapján, a napilapok narratívái alig térnek el egymástól. A megfigyelhető kisebb eltérések a következők:

- A pártlapban a párt ritkábban, a kormánylapban, a másik két állami főszereplővel (sőt Szűrös Mátyással) együtt, gyakrabban fordul elő, a *Népszavából* a rendőrség, a *Magyar Nemzetből* a Tárcaközi Bizottság „hiányzik”.
- A nem-állami szereplők közül az egyház a *Magyar Hírlapban*, a civil szervezetek a *Magyar Nemzetben* főszereplővé lépnek elő.
- A kiemelt fontosságú ügyeket a *Magyar Hírlap* (a tüntetés kivételével) gyakran szerepelteti, a munkaügyek pedig a szakszervezet lapjában jelennek meg az átlagnál gyakrabban.

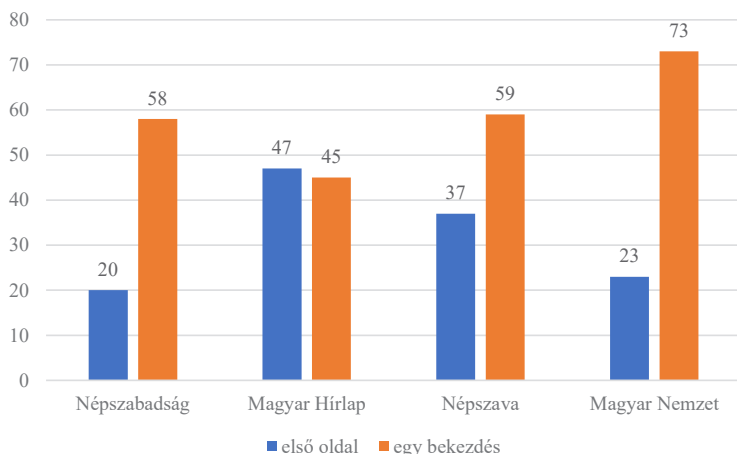
Az erdélyi menekültekkel foglalkozó cikkek jellemzői

A kulcsszavak részletes elemzése – a már korábban említett okok miatt – csak az erdélyiek esetében lehetséges.

Mivel 1988 őszéig egy másik, „baráti” szocialista országból érkezők kontextusában tabunak számított a „menekült” szóhasználat, a homogén román nemzetállam megteremtését célul kitűző Nicolae Ceaușescu pártfőtitkárságának idején a Romániát elhagyókat inkább különböző körülírások („*hazánkban letelepülni szándékozó külföldi állampolgárok*”, „*Romániából áttelepültek*”, „*magyar nemzetiségű külföldi állampolgárok*”, „*Magyarországon tartózkodó román állampolgárok*”) segítségével jelenítették meg a napilapokban. Ennek megfelelően vizsgáltuk a menekültekre vonatkozó eltérő szóhasználatok gyakoriságát a négy napilapban. (5. ábra és melléklet M5. táblázat)

5. ábra. A kulcsszavak megoszlása az erdélyi menekültek esetében a vizsgált napilapokban (%)

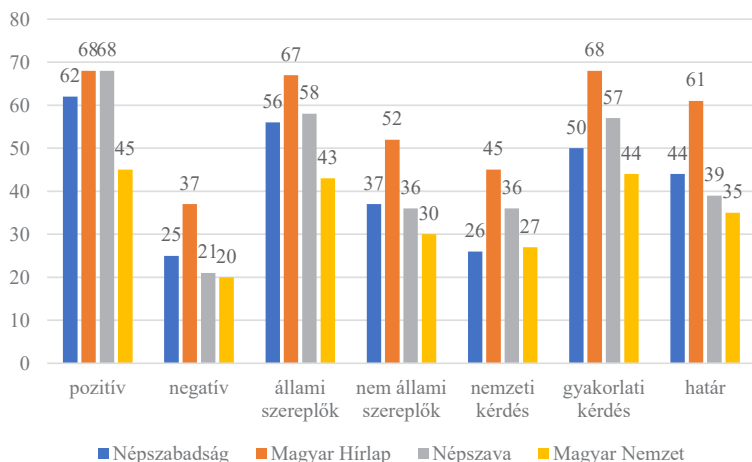

6. ábra. A kiemelt helyen megjelenő és a nagyon rövid cikkek aránya a négy napilapban az erdélyi migrációval foglalkozó cikkek körében (%)

Összességében a *Népszabadság*ban a *menekült* szóhasználat, a *Magyar Hírlap*ban az *áttelepült* kivételével valamennyi, a *Magyar Nemzet*ben az *áttelepült* szerepelt az átlagosnál gyakrabban.

Az erdélyi menekültekről a kormány és a szakszervezet lapja írt az első oldalon gyakrabban, az előbbi még hosszabban is, míg a *Magyar Nemzet*ben olyan rövid hírek voltak a jellemzőek, amik nem kerültek a címlapra. (6. ábra és melléklet M6. táblázat)

Az erdélyi migrációval kapcsolatos híradás fogalomcsoportjai a következő eltéréseket mutatták (7. ábra és melléklet M7. táblázat): a négy napilap esetében (ismét csak a szignifikáns eltéréseket mutató dimenziókat elemezve) azt találjuk, hogy a *Népszabadság*ban a nemzeti kérdés aspektusa hiányzik, míg a *Magyar Hírlap*ban minden fogalomcsoport gyakori szereplő. A *Népszava* igen sok pozitív tartalmat közöl, a *Magyar Nemzet*ben pedig kevésbé jelennek meg mind pozitív, mind negatív tartalmak.

7. ábra. A migrációs narratíva fontos fogalomcsoportjainak aránya a négy napilapban az erdélyi migrációval foglalkozó cikkek körében (%)

Az erdélyi migrációval foglalkozó cikkek esetében, a négy napilap narratíváinak fogalomhasználata a következő eltéréseket mutatja (melléklet M8. táblázat):

- Ismét látható, hogy a napilapok közötti különbségek csekélyek.
- Az is érzékelhető ugyanakkor, hogy a *Magyar Nemzet*ben több fogalom a többi laphoz képest gyakrabban szerepel, mint például a szolidaritás, a félelem, a tüntetés.
- A probléma fogalmát a többi napilaphoz képest a *Magyar Hírlap* gyakrabban alkalmazza. Ugyancsak a kormánylapban szerepelnek gyakrabban a migrációval kapcsolatos politikai (MSZMP, Szűrös Mátyás) és gyakorlati (Tárca-közi Bizottság, rendőrség, egyházak, civil szervezetek) döntéseket meghozó és kivitelező szereplők, valamint a migrációhoz kapcsolódó folyamatok és ügyek (munka, határ, igazolvány, családgyejesítés).
- A kormánylap mellett a szakszervezeti lap, a *Népszava* narratívájában jelenik meg leginkább az, hogy az erdélyiek migrációja nemzeti ügy, illetve a már említett folyamatok és ügyek.
- Kádár János a szakszervezeti narratívában szerepel kismértékben gyakrabban.

Az erdélyi magyarok migrációjának narratívái

Az erdélyi menekültek tekintetében a sajtócikkek témakörei részben hasonló mintázatot mutatnak a négy napilapban. 1987 végén, illetve 1988 első felében, az erdélyi menekültekről mint (ideiglenesen) letelepülni szándékozó külföldiekről, avagy román állampolgárokról szóló cikkek közlései, némileg eltérő cím alatt, többnyire szó szerint megegyeznek a négy lapban, azok elsősorban a Magyar Távirati Iroda (MTI) központilag megfogalmazott közleményeit jelentetik meg.³²

1987. szeptember 1. és december 31. közt mindösszesen 9 cikk jelent meg a témában, ezek egyrészt a román állampolgárok növekvő számú magyarországi letelepedési kérelmeinek statisztikáit közlik,³³ másrészt a Románia felől egyre gyakoribb illegális határátlépési kísérletekre hívják fel a figyelmet.³⁴

1988 januárjában és februárjában az addigi politikai retorikában új elemként jelent meg a határon kívül élő magyarság iránti állami felelősségvállalás nyílt megfogalmazása, amelyet két mérföldkönek tekinthető megnyilatkozás illusztrál. Szűrös Mátyás, az MSZMP Központi Bizottsága titkárának, a Kossuth Rádió 1988. január 25-i Rádiónapló adásában, az illegális határátlépőknek a román hatóságoknak viszszaadására vonatkozó hallgatói kérdésekre válaszolt, amelyet a négy sajtóorgánium részletesen idézett. Ebben a párttitkár hangsúlyozta, hogy a magyar hatóságok nem kívánnak senkivel szemben fellépni, ugyanakkor érdekük az is, hogy a határon túli magyar kisebbség szülőföldjén maradjon.³⁵ Az utóbbi gondolatot erősítette meg Szokai Imre és Tabajdi Csaba, az MSZMP KB külügyi osztályának helyettes vezetőinek 1988. február 13-án, a *Magyar Nemzet* hasábjain megjelent, a nemzetiségi kérdés nyílt megvitatását sürgető cikke.³⁶

1988 első felében a négy napilap igen nagy tartalmi átfedésben lévő írásai, leginkább a kormány szóvivői tájékoztatón elhangzottak alapján adnak hírt, a „külföldi állampolgárok ügyeivel foglalkozó Állami Tárcaközi Bizottság” munkája révén, az erdélyi menekülteket érintő állami intézkedésekről. Ezek a közlemények koordináltak, egy napon jelennek meg a négy újságban.³⁷ Különösen sok párhuzamot talál az olvasó az MSZMP és a szakszervezet lapjai, a *Népszabadság* és a *Népszava* cikkei között. 1988 tavaszán számos cikk foglalkozik a Magyarországra érkezők

³² Példaként lásd: Bírótság elé kerül a román határőr. *Magyar Hírlap*, 1987. december 15. 7.; Magyar területen lőtte agyon – a Bírótság elé kerül a román határőr. *Magyar Nemzet*, 1987. december 15. 8.; A májusi határincidens fejleményei – Bírótság elé kerül a román határőr, *Népszabadság*, 1987. december 15. 8.; Bírótság elé kerül a határőr. *Népszava*, 1987. december 15. 16.

³³ *Népszava*, 1987. szeptember 25. 5.

³⁴ *Magyar Hírlap*, 1987. szeptember 25. 5.; *Magyar Nemzet*, 1987. december 11. 3.

³⁵ *Népszabadság*, 1988. január 26. 3.

³⁶ Szokai Imre – Tabajdi Csaba: Mai politikánk és a nemzetiségi kérdés. *Magyar Nemzet*, 1988. február 13. 10.

³⁷ Példaként lásd *Magyar Hírlap*, 1988. március 11. 5. és *Magyar Nemzet*, 1988. március 11. 5.

munkavállalásának és lakhatásának a gyakorlati megoldásaival, az állami vállalatok, gyárak által biztosított munkák és szállások fontos szerepét is megjelenítve.³⁸

1988 első felében a nem kormányzati szereplők közül egyedül a menekültek társadalmi segélyezését összefogó, szintén „államilag működtetett” Magyar Vöröskereszt felhívásai, beszámolói jelennek meg rendszeresen a hivatalos sajtóban.³⁹ Egy 1988. áprilisi – a különböző lapok közt szintén egyidejűleg megjelenő – cikkben a rászoruló, a „*házánkban letelepedni szándékozó román állampolgárokat*” segítő egyházak képviselői is kapnak némi láthatóságot, de itt is az állami koordináció hangsúlyos: „*Kifejezték azt az elhatározásukat, hogy az egyházak továbbra is az állami hivatalokkal, a társadalmi szervezetekkel együttműködve végzik segítő tevékenységüket.*”⁴⁰

A hivatalos lapok összehangolt tudósításának érdekes példája, hogy míg 1988 áprilisáig maguk a menekültek és személyes történeteik egyáltalán nem jelennek meg a lapokban, addig 1988. április 1-jén a *Népszabadság*, a *Népszava* és a *Magyar Hírlap* cikkei, a Magyar Vöröskereszt egy üléséről tudósítva, egyszerre mutatnak be különböző erdélyi menekülsorsokat, a Vöröskereszthez fordulók némelyikét szólaltatva meg. Bár a három lap más-más erdélyi magyart idéz, közös a bemutatott sorsokban a kényszerből Romániában hagyott gyerekek, családtagok mintázata. A három tudósításban némi eltérés is megfigyelhető. A *Magyar Hírlap* újságírója, Franka Tibor cikkében jelennek meg legerősebben az érzelmek, a gyermekét hátrahagyó anya könnyeit és az ügyintéző bizonytalanságát is bemutatva.⁴¹ Peredi Ágnes cikke a *Népszavában* már pragmatikusabb képet fest a munkához jutott, de egyelőre szállás nélkül maradt traktorost, és a családosok mellett egyedülálló, fiatal és idős menekülteket is bemutatva.⁴² A *Népszabadság* tudósításában pedig az állami segítségnyújtás hatékonysága kerül reflektorfénybe: a megszólaltatott munkás és felesége könnyedén elhelyezkedik, és „*mint egy hepienddel végződő színdarabban*” (sic!), éppen az interjú közben ajánl fel a Vöröskereszt Somogy megyei titkára egy elhagyott falusi házat a bizakodó családnak.⁴³

1988 júniusától kezdve, Ceașescunak az 1988. április 29-én meghirdetett, a magyarlakta falvak tömeges lerombolását is célul kitűző településrendezési tervével⁴⁴ szembeni tiltakozásokról beszámoló sajtóhírek⁴⁵ megjelenésével párhuzamosan

³⁸ *Népszabadság*, 1988. április 23. 7.

³⁹ *Népszava*, 1988. március 16. 5; *Magyar Hírlap*, 1988. március 16. 7; *Népszabadság*, 1988. március 16. 8.

⁴⁰ *Magyar Nemzet*, 1988. április 16. 3; *Népszabadság*, 1988. április 16. 5; *Népszava*, 1988. április 16. 5.

⁴¹ *Magyar Hírlap*, 1988. április 1. 6.

⁴² *Népszava*, 1988. április 1. 5.

⁴³ *Népszabadság*, 1988. április 1. 6.

⁴⁴ Földes György: *Magyarország, Románia és a nemzeti kérdés 1956–1989*. Budapest: Napvilág Kiadó, 2007. 406–407.

⁴⁵ *Népszabadság*, 1988. június 21. 6; *Népszava*, 1988. június 21. 5; *Magyar Hírlap*, 1988. június 25. 3; *Magyar Nemzet*, 1988. június 25. 12.

egyre több jótékonyági, segélyezési felhívás bukkan fel a lapokban. Ezeket gyakran az állami kulturális és közművelődési intézmények hirdetik meg. A különböző, nem állami szervezetek menekülteket támogató kezdeményezéseiről, jótékonyági kulturális eseményeiről a *Magyar Nemzet*, illetve a *Népszava* tudósít, immár menekültnek nevezve a támogatásra szorulókat. A párt, valamint a kormány lapjában ezek a felhívások nem jelennek meg. Ám 1988 karácsonya körül a sajtóban érezhetően megnövekszik a menekültekkel foglalkozó, együttérzést kiváltó cikkek száma. A „menekült” kifejezést addig csak elvétve használó *Népszabadság* kizárólag az állami segélyezéseket mutatja be: beszámol az erdélyi menekült gyerekeknek a magyar Parlamentben szervezett Télapó-ünnepségről, az Erdélyből áttelepült családok gyerekeinek államilag biztosított karácsonyi ajándékairól és a Vöröskereszt segélyezési akcióiról.⁴⁶ Ez a példa amiatt is érdekes, mert általánosságban is megfigyelhető, hogy a menekülteket szolidaritással bemutató cikkekben több esetben jelennek meg a családok, kisgyermekes áttelepülők, várandós anyák.⁴⁷ Ez a megállapítás igaz a *Népszava* karácsonyi, a menekültekkel együttérző hangon, első alkalommal, egy teljes oldalon foglalkozó cikkére is, amelyben a kiszolgáltatott helyzetbe került kisgyermekes, nagycsaládok, vagy éppen idős menekültek megszólaltatása után, a lap néhány gyakorlati kérdéssel kapcsolatban is igyekszik eligazítást adni. A Szakszervezetek Országos Tanácsának lapja a legfontosabb kérdések között említi a banki (OTP) hitel felvételének gyakorlati módját, és azt az összetett dilemmát is, hogy lehetnek-e az áttelepülők szakszervezeti tagok, ami azzal jár, hogy „a magyar dolgozókkal azonos szakszervezeti jogok is megilletik őket”, és csatlakozhatnak-e akár a KISZ-hez (*Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetséghez*) vagy más alternatív szervezetekhez.⁴⁸

A kormány lapja, a *Magyar Hírlap* először 1988 áprilisában használja az „áttelepülő román állampolgárokról” szóló cikkében a „menekült” szót, de az ebben az időszakban jellemző módon egy amerikai sajtócikket szó szerint idézve.⁴⁹ A *Magyar Hírlap* cikkeinek sajátossága 1988 nyarától kezdve, hogy olvasói kérdésekre, a közvéleményt foglalkoztató félelmekre igyekszik reagálni, és megnyugtató választ adni, megszólaltatva az illetékes kormányzati, állami szereplőket. A leggyakrabban a menekültek ügyeit rendezni hivatott, a Tárcaközi Bizottságot elnöklő Gál Zoltán belügyminiszter-helyettes ad a témában a lapnak interjút, de mind a Külügyminisztérium, mind a Belügyminisztérium, majd 1989-től kedve, az alá tartozó Menekültügyi Hivatal illetékesei is rendszeresen megszólalnak a lapban, nemcsak a vezetői, de szakértői szinten is.⁵⁰

⁴⁶ *Népszabadság*, 1988. december 15. 5.

⁴⁷ Lásd „...s nem lelé honját a hatában (?). Epizódok két erdélyi menekült család életéből”. *Népszabadság*, 1988. december 24. 25.

⁴⁸ *Népszava*, 1988. december 24. 8.

⁴⁹ *Magyar Hírlap*, 1988. április 28. 2.

⁵⁰ Lásd: A Magyar Hírlap interjúja Gál Zoltánnal. *Magyar Hírlap*, 1988. június 17. 6.

A *Magyar Hírlap* cikkeiből az derül ki, hogy az erdélyi menekültek ügyében „nem csillapodik a levéláradat”: a legégetőbb kérdések közé tartozik, amelyek az olvasókat foglalkoztatják, hogy Magyarország miért nem ismeri el politikai menekültként az erdélyieket, miért nem adja meg nekik a magyar állampolgárságot, illetve kiket és milyen szempontok alapján adnak át a magyar hatóságok a románoknak.⁵¹ A kérdésekre adott kormányzati válaszok minden esetben azt a képet kívánják erősíteni, hogy a magyar hatóságok szakértelemmel, de egyúttal ember-ségesen igyekeztek eljárni a menekültekkel kapcsolatosan. A lap még arra is kísérletet tett, hogy az utólag komoly magyar diplomáciai kudarcként értékelt, 1988. augusztus 28-i aradi főtitkári találkozóznak⁵² a pozitív eredményeiről cikkezzon: „Emelt fővel távoztunk Aradról. Haladás nyolc pontban” címmel.⁵³

A *Magyar Hírlap* közvéleményt tájékoztató funkcióját illetően figyelemre méltó, hogy 1988. december 19-én, a lap négyoldalas, részletes, gyakorlati útmutatót jelentet meg „Az áttelepültek jogai és kötelezettségei” cím alatt a „tartózkodási engedéllyel rendelkező román állampolgárokat” érintő tudnivalókról.⁵⁴ Ez a korabeli sajtóban szokatlanul részletes, a munkaviszony létesítésétől, a társadalombiztosítási ellátás, a lakásszerzés, az iskoláztatás, a kulturális lehetőségek kérdésein keresztül az állampolgárság megszerzésig a legfontosabb információkat, eljárás-rendeket ismertető tájékoztató, amelyet a Belügyminisztérium állított össze, az érintett tárcákat és szervezeteket összefogó Tárcaközi Bizottság tagjainak anyagai és iránymutatásai alapján, azt velük véleményeztetve.⁵⁵ A többi lap ezt az anyagot nem vette át.

1988 folyamán a *Magyar Nemzetben* jelenik meg az erdélyi menekültügy a legváltozatosabb kontextusban. A lap már 1988 májusától alkalmazza a „menekült” megnevezést a Magyarországra érkezőkre, és több cikke közös társadalmi témaként ábrázolja az erdélyiek ügyét. „Az erdélyi menekültek ügye közügy” – fogalmaz egy 1988. októberi cikkében a lap.⁵⁶

Jól példázza ezt az álláspontot az egyik, politikai nyilatkozatoknak is teret adó, az erdélyi menekültekért szervezett jótékonyági koncertről beszámoló 1988. június 3-i cikk. A szerző szerint az összejövetel „felvetette egy nemzedék azonos-ság-tudatának, cselekvési térkeresésének konfliktusait.” Egy olyan nemzedékét, amely „nem alakíthatta ki saját tapasztalatai nyomán a véleményét és hangját.”

⁵¹ *Magyar Hírlap*, 1988. augusztus 25. 6.

⁵² Szűrös Mátyás: Kudarc Aradon. *Hítel*, 2008/12. 73–78.; Szűts Pál: *Bukaresti napló 1985–1990*. Budapest: Osiris Kiadó, 1998.

⁵³ A cikk a Major Lászlóval, az MSZMP szóvivőjével készült tévéinterjú idézi. *Magyar Hírlap*, 1988. augusztus 31. 1.

⁵⁴ *Magyar Hírlap*, 1989. december 19. 5–8.

⁵⁵ MNL, XIX-A-21-s, 156.d.

⁵⁶ *Magyar Nemzet*, 1988. október 18. 5.

Önmagában a „*puszta, de a dolgokat nevén nevező szavak, mondatok*” is eufórikusan hatottak az erdélyi magyarok és menekültek mellett kiálló résztvevőkre.⁵⁷

A *Magyar Nemzet*re jellemző leginkább az is, hogy az erdélyi menekültek ügyét tágabb nemzetközi kontextusba helyezi, az egyetemes emberi jogok védelmének szempontját is megjelenítve írásaiban. A lapban már 1988 folyamán megjelennek a nemzetközi fellépés szükségességét felvető cikkek. Elsősorban Tom Lantost, az Egyesült Államok képviselőházának emberi jogi bizottságának vezetőjét idézve („*Az amerikai kormány nyújtson segítséget az erdélyi menekülteknek*”⁵⁸; „*A dráma nemzetközivé vált*”⁵⁹), vizsgálták az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága nyújtotta lehetőségeket⁶⁰, születtek beszámolók a menekülteknek nyújtott nyugati egyházi segélyezésről⁶¹, vagy éppen a szófiai magyar nagykövetségen 1988. szeptember végén menedéket kérő 12 erdélyi menekültől.⁶²

A legtöbb nem állami szervezet is a *Magyar Nemzet* hasábjain tudta álláspontját a nyilvánossághoz eljuttatni a Romániából menekültekkel kapcsolatban: így például a szakmai tudásukkal segítséget nyújtani kívánó Fiala Ügyvédek Klubja, a Jogász Szövetség, az 1988 decemberében megalakult Erdélyi Szövetség, illetve 1989 januárjában, a román nemzetiségű menekültekből álló Romania Libera csoport, a Magyar Demokrata Fórum, a Szabad Demokraták Szövetsége és a Menedék Bizottság is.⁶³ Utóbbiak nyilatkozataiban az állami intézkedésekkel kapcsolatos kritika is megjelenik, elsősorban a menekültek román hatóságoknak történő viszszaadásával kapcsolatban.

1989 januárjától kezdve valamennyi lapban megnő az immár *menekülteknek* nevezett erdélyiekkel foglalkozó cikkek száma és az érintett témakörök is kiszélesednek.

A segélyezés, átmeneti gyorsmegoldások helyett, a tartósnak bizonyuló, rendszerszerű megoldáskeresés egyre nyíltabban foglalkoztatja a napilapokat. Ekkortól már mind a négy újság egységesen a „menekült” megnevezést használja a Romániából érkezőkre, és január második felétől kezdve tudósítanak az ENSZ Menekültügyi Főbiztossággal folytatott tárgyalásokról is, az 1951. évi Genfi Menekültügyi

⁵⁷ Kőbányai János: A szolidaritás muzsikája – koncert az erdélyi menekültekért. *Magyar Nemzet*, 1988. június 3. 4.

⁵⁸ *Magyar Nemzet*, 1988. június 25. 3.

⁵⁹ *Magyar Nemzet*, 1988. december 5. 6.

⁶⁰ *Magyar Nemzet*, 1988. november 3. 4.

⁶¹ *Magyar Nemzet*, 1988. október 18. 3.

⁶² *Magyar Nemzet*, 1988. november 3. 4. 1989. január – februárjától a többi vizsgált lap is ír a menekültek helyzetéről. Lásd még Révész Béla: A magyar–román viszony problémátörténetéből az 1980-as években. *Acta Universitatis Szegediensis*, 2009/1–22. 463–522. 512–514.

⁶³ E szervezetek fellépéséről lásd: Kaszás Veronika: A magyarországi „alternatív szervezetek” fellépése az erdélyi menekültek ügyében 1988–89-ben. *Múltunk*, 2014/1. 221–266. Lásd még *Magyar Nemzet*, 1988. augusztus 10. 5; 1988. december 14. 3; 1988. december 29. 12; 1989. január 2. 3; 1989. január 4. 3; 1989. január 7. 3.

Egyezményhez való csatlakozásról és a Belügyminisztériumon belül, a Menekültügyi Hivatal felállításáról.

A *Népszabadság* és a *Magyar Hírlap* kormányzati (külügyi, illetve belügyi) szakértők megszólaltatásával, a konvencióhoz való csatlakozás előnyeiről tájékoztatja az olvasókat. Egyúttal az azzal kapcsolatos félelmeket igyekszik a lakosságban eloszlatni, hogy a csatlakozás következtében Magyarország az eddigieknél nagyobb számban lenne kénytelen befogadni menekülteket.

„A konvenció előírásai annyira tágak, hogy voltaképp még azt is vissza lehet küldeni, aki tényleg menekült. (...) Azt lehet tehát mondani, hogy a magyar hatóságok semmiféle többletkötelezettséget nem vállaltak az egyezményhez történt csatlakozással, csupán az eddigi gyakorlatot »nemzetköziesítették«

– magyarázza igen sajátosan az egyezményt a *Magyar Hírlap*.⁶⁴ A *Népszabadságnak* nyilatkozó Görög János, a Külügyminisztérium nemzetközi jogi főosztályának vezetője hasonlóan vélekedik, példaként hozva a menekülteket fogadó európai országokat, akik

„rendkívül egységesen abból indulnak ki, hogy »a csónak tele van«, menekülteket csak végső esetben kell befogadni”. „Mi a csatlakozás után, a konvenció előírásait aggályos pontossággal és szorosan fogjuk alkalmazni. Nem kívánunk a jövőben sem kelet-európai és más menekültek nyugatra való „átbocsátó csatornájává” válni”

– jelenti ki a nemzetközi jogi szakértő.⁶⁵

1989 első felében több, a menekültekkel együttérző hangú cikk látott napvilágot a lapokban, amelyekre többnyire jellemző, hogy a menekültkérdés elsősorban mint a határon túli magyarok ügye, a kisebbségi jogok megsértésének a következménye jelenik meg. A határon túli magyarok iránti történelmi felelősségvállalást, a kisebbségek egyéni és kollektív jogai melletti fellépés, s szülőföldön maradás lehetővé tétele egyre több cikkben megjelenik, amikor Horváth István belügyminisztert, majd 1989 márciusától többször Szűrös Mátyást, az Országgyűlés új elnökét idézik.⁶⁶

Újdonság, hogy születnek kifejezetten emberi jogi fókuszú cikkek is. A *Népszabadság* például 1989. április 9-i hétfői mellékletének címlapját a menekültkérdés emberi jogi aspektusainak bemutatása tölti ki, interjút közölve a Külügyminisztérium nemzetközi szervezetek főosztályának vezetőjével, valamint az

⁶⁴ Nonn V. György: A genfi egyezményhez csatlakozva. Nem leszünk tranzitország. *Magyar Hírlap*, 1989. február 27.

⁶⁵ *Népszabadság*, 1989. február 24. 3.

⁶⁶ *Népszabadság*, 1989. március 11. 4; *Magyar Nemzet*, 1989. március 11. 1; *Magyar Hírlap*, 1989. március 7. 1.

UNHCR szóvivőjével.⁶⁷ A nemzetközi emberi jogi fórumokon történő fellépés kérdése továbbra is gyakran összekapcsolódik a kisebbségvédelmi téma nemzetközi érvényesítésével,⁶⁸ bár megszólalnak az ezt a megközelítést ellenző hangok is. Ahogy Gyuricza László, a Honvédelmi Bizottság elnöke a *Magyar Hírlap* cikkében figyelmeztet:

„a menekültek problémája nem román–magyar ügy, hanem az emberi jogok kérdéskörébe tartozik. A magyar tömegek ma elsősorban román–magyar ügyként kezelik ezt a gondot, s érzelmileg is így közelítik meg. Sokat kell tenni a szemléletváltozásért, nem szabad engedni, hogy a revánsszellem feléledjen (...).”⁶⁹

1989 elejétől kezdve a cikkek egyik fő témája a befogadóállomások, menekülttáborok kialakítása, a lakhatás, otthonteremtés kérdésköre. Itt is elmondható, hogy a *Magyar Hírlap* a „kormány hangjaként” eleinte megnyugtató válaszokat próbál adni, a belügyi szakértőkre hivatkozva, a lakossági félelmekre reagálva:

„Senkinek sem kell attól tartania, hogy a magyar menekülttábor – amint azt a külföldi filmtudósításokban szoktuk látni – egy drótkerítésekkel és fegyveres őrkkel körülvett objektum lesz.”⁷⁰

1989 júniusától újabb elmozdulás figyelhető meg az újságcikkek hangvételében: az addig szinte kivétel nélkül semleges vagy inkább szolidáris hangú írások mellett egyre növekvő számban jelennek meg kritikus és a lakosság aggodalmait tükröző vélemények. A kritikák első körében a menekültszállások túlszűfolttságát mutatják be, eleinte csak rövid, tényközlő MTI-hírekben⁷¹, majd egyre erőteljesebb, negatív megfogalmazásokkal („*Immár elviselhetetlen a zsúfoltság*”⁷²; „*Elképesztő zsúfoltság*”; „*Levegőtlenül, összezsúfolva, itt-ott összetolt ágyakon. (...) siralmas látványt nyújtanak*”⁷³). Ahogyan megtelnek a menekülttáborok, úgy lesz egyre több az ellenséges hangú megnyilatkozás, elsősorban a *Magyar Hírlap* cikkeiben. Míg 1988 folyamán a román hatóságoknak való visszaadással szemben fogalmazódtak meg aggodalmak, határozott állásfoglalások, addig 1989 júniusára fordul a kocka, és megjelennek a Magyarországra érkezők szigorúbb megszürését követelő hangok a sajtóban. A *Magyar Hírlap* Németh Géza református lelkésszel készített interjúját a következő felvezetéssel közli:

⁶⁷ *Népszabadság Hétféje*, 1989. április 8. 1.

⁶⁸ *Magyar Nemzet*, 1989. június 30. 6.

⁶⁹ *Magyar Hírlap*, 1989. március 2. 1.

⁷⁰ *Magyar Hírlap*, 1989. január 6. 6.

⁷¹ *Népszabadság*, 1989. június 24. 4.

⁷² *Népszabadság*, 1989. július 27. 6.

⁷³ *Népszava*, 1989. július 29. 11.

„Rémhírek keringenek arról, hogy az országba egyre több menekülő érkezik, s ráadásul – állítólag – legnagyobb részük ma már vagy nem magyar, vagy pedig inkább a kalandvágy, a jobb, a könnyebb sors reménye hajtja őket, s nem az üldöztetés.”⁷⁴

A román nemzetiségűekkel és a nyugatra továbbutazni szándékozókkal szembeni ellenérzést jól tükrözi, amikor maguk a menekültek követelik sorstársaik visszaadását:

„Mi, menekültek is azt követeljük, hogy ne engedjenek be a magyar hatóságok mindenkit, illetve elsősorban csak a magyarokat. Ugyanakkor azok közül, akik már itt vannak, de nem dolgoznak, nem szándékoznak magyarul tanulni, s örökösen Ausztriába akarnak szökni, azokat nemzetiségükre való tekintet nélkül adják vissza Romániának.”⁷⁵

A Magyar Hírlap hasábjain az erdélyi menekültekről rendszeresen publikáló Franka Tibor 1989. júniusi cikkében már úgy fogalmaz: *„Túl vagyunk a menekültügy hőskorán.”* Ennek okai közt említi, hogy gyökeresen megváltozott a Magyarországra érkezők összetétele, egyre több a román és német nemzetiségű, illetve akik *„ugródeszkának tekintik Magyarországot.”*⁷⁶ Egy másik cikk az erdélyiek magyarországi beilleszkedését megnehezítő *„sokszor igen rideg fogadtatást”,* empátiahiányt, az állampolgárok közönyét és saját egzisztenciájuk féltését emeli ki, nem csak egyéni szinten, de rendszerszinten is. Ez megmutatkozik *„az állami hivatalok reszortfeladatokban való gondolkodásában, csőlátásában, rugalmatlanságában”,* vagy éppen az iskolák személytelenségében is.⁷⁷ A különböző állami szervek (például a Belügyminisztérium és a megyei, városi tanácsok) közti feszültségek, az információmegosztás hiánya, a kölcsönös értetlenség, tehetetlenség is sajtónyilvánosságot kap a menekültügyről szólva 1989 nyarától a kormány lapjában,⁷⁸ míg a többi újságban ezek a témák nem jelennek meg.

Az erdélyi menekültek megítélésének a sajtóban megjelenő változását jól tükrözik a TÁRKI 1989 tavaszán, majd 1990 végén készített közvélemény-kutatásainak eredményei is. Míg 1989-ben a megkérdezettek mintegy 85%-a szerint szorultak segítségre a menekültek, addig 1990-ben ez az arány már 70% alatti. 1989-ben a közvélemény 70%-a vélte úgy, hogy a menekültek az itt élő magyarokban is erősítik a nemzeti érzést, addig 1990-ben már alig több mint 40%-a szerint. Ezzel párhuzamosan 27%-ról csaknem 40%-ra nőtt azok aránya, akik munkahelyüket féltették a menekültektől. Mindeközben a megkérdezett menekültek 47%-a említette

⁷⁴ Magyar Hírlap, 1989. június 10. 4.

⁷⁵ Magyar Hírlap, 1989. június 15. 3.

⁷⁶ Uo.

⁷⁷ Magyar Hírlap, 1989. június 30. 7.

⁷⁸ Magyar Hírlap, 1989. július 27. 6.

1989-ben, hogy ismeretlenektől is kapott segítséget, míg 40%-át érte rosszindulatú, ellenséges élmény, többnyire sértés, „másságuk” szóvá tétele.⁷⁹

Az NDK állampolgárok migrációjának narratívái

1989 augusztusától az erdélyi menekültek helyzetéről a figyelem egy hirtelen akut-tá váló menekültügyi és diplomáciai kihívásra terelődik: a budapesti NSZK-nagy-követséget áttelepülési szándékkal egyre növekvő számban felkereső keletnémet állampolgárok helyzetére.⁸⁰ Kiemelt figyelmet kapott valamennyi lapban az 1989. augusztus 19-i páneurópai piknik, és valamennyi lap címlapjára került a szeptember 11-i határnyitás.⁸¹ Terminológiai érdekesség, hogy a keletnémetekkel kapcsolatosan 1989 nyarán ismét előtérbe került az – ezúttal az NSZK-ba – „áttelepülő” vagy „áttelepülni kívánó” kifejezés használata, amit 1988-ban még az erdélyi menekültekre alkalmaztak.⁸²

A témával a legnagyobb részletességgel és legmélyebb tartalommal a *Népszabadság* foglalkozik: 46 cikkben számolnak be a napról napra feszültebbé váló ügy fejleményeiről, amelynek Bonn-ból, majd 1989. szeptembertől Berlinből is saját tudósítói is jelentenek. A cikkekből mind az NDK, mind az NSZK hivatalos álláspontjáról tájékozódhattak az olvasók.

A *Népszava* a vizsgált időszakban az előbbinél kevesebb, 29 cikkben foglalkozik a keletnémet menekültekkel. A lap fontosnak tartotta címlapján kiemelni a magyar Belügyminisztérium sajtótájékoztatójának azt az üzenetét, hogy „[H]azánk nem kíván kivezető csatorna lenni”⁸³ a „kelet-európai országok állampolgárainak a Magyar Népköztársaság területét tiltott módon elhagyni szándékozók” számára. A cikkben Nagy Károly, a Külföldiek Ellenőrző Hivatal elnöke újságírói kérdésre

⁷⁹ Részletesen lásd: Sik Endre: Erdélyi menekültek Magyarországon. In: Andorka Rudolf – Koslosi Tamás – Vukovich György (szerk.): *Társadalmi riport 1990*. Budapest: TÁRKI, 1990. 516–533. 530–533; Sik Endre (szerk.): *A migráció szociológiája 2*. E-tankönyv. Budapest: ELTE TáTK, 2012. 223–225. https://old.tarki.hu/hu/about/staff/sb/Migracio_Szociologiaja_2.pdf#page=107 (Utolsó letöltés: 2025. november 3.)

⁸⁰ Az 1988-as cikkekben keletnémet menekültekről még egyáltalán nem esik szó, illetve néhány hírnyag magyarországi vonatkozás nélkül, az NDK-ból NSZK-ba áttelepülőkkel kapcsolatban közöl tudósítást. *Népszava*, 1988. február 13. 2.

⁸¹ Lásd részletesen Varga Balázs: A Páneurópai Piknik a korabeli helyi és országos sajtó tudósításai alapján, In: Makkos Anikó – Fehér Ágota – Pongrácz Attila (szerk.): *Okos lét, innováció és digitalizáció – irányok, trendek és következmények. A XXIII. Apáczai-napok Tudományos Konferencia tanulmánykötete*. Győr: Széchenyi István Egyetem Apáczai Csere János Kar, 2020. https://lib.sze.hu/images/Apaczai/kiadv%C3%A1ny/2019/Ap%C3%A1czai%20napok_tanul%C3%A1nyk%C3%B6tet_0206_Varga%20Bal%C3%A1zs.pdf (Utolsó letöltés: 2025. január 10.)

⁸² *Népszabadság*, 1989. szeptember 11. 1.

⁸³ *Népszava*, 1989. augusztus 11. 1.

kifejti, az erdélyi és a keletnémet menekülteket azért nem részesítik azonos elbánásban, mivel „a Romániából érkezőknek nem a genfi konvenció alapján nyújtunk segítséget, hanem nemzeti alapon.” Valamint míg ők Romániából illegális határátkelőként valóban menekülnek, addig az NDK-ból érkezők „saját államuk engedélyével, azaz legálisan” utaznak Magyarországra.⁸⁴

A *Magyar Nemzet* és a *Magyar Hírlap* szívesebb, eltérő véleményeket is megjelenítő írásokban foglalkoznak a keletnémet menekültekkel. Az MTI mint hírforrás mellett, hivatkozik a *Magyar Nemzet* a NSZK és az NDK hírügynökségeire (DPA, ADN), valamint amerikai hírügynökségre (AP) és nyugatnémet, illetve amerikai lapok cikkeire is. Ennek a két lapnak az íásaiban megjelenik a folyamatos összehasonlítás, a párhuzam a keletnémet és az erdélyi menekültügy között, kiemelten a visszaadások témakörében⁸⁵, illetve a jogi dilemmákat jelentő kétoldalú szerződések tekintetében⁸⁶. A *Magyar Nemzet* lehozza a Helsinki Bizottságnak és a Menedék Bizottságnak a magyar kormányfőhöz címzett levelét, amelyben a kiutasítások ellen emelik fel a hangjukat.⁸⁷ (Hasonlóan, ahogyan 1989 januárjában az SZDSZ és a Menedék Bizottság tette, kiállva az erdélyi menekültek befogadása mellett.⁸⁸) Bodor Pál újságíró, aki Diurnus néven számos írásában foglalkozott az erdélyi menekültekkel, 1989 augusztusában arról formált véleményt, hogy az NDK-menekültügynek nem lenne szabad háttérbe szorítania a Romániából érkezők ügyét.

„Szívből örülök, hogy a magyar diplomácia az NDK-menekültek ügyében bölcsen, gyorsan és tapintatosan cselekszik. Legalább ennyire örülnék, ha tudnám, mit tesz annak érdekében, hogy a továbbutazni szándékozó, zömmel román nemzetiségű romániai menekülteket más országok befogadják”⁸⁹

– kiállva a más cikkek által bírált, Magyarországról továbbutazni szándékozó románok mellett. Mindeközben a *Magyar Hírlap* a következő napon kelt cikkében amellet érvel, miért kényszerül rá az állam, „mint mindenütt a világon”, „önvédelmi intézkedésekre” a menekülteljárás gyakorlatban történő alkalmazásakor:

„(...) sajnálatos módon szaporodik azoknak a száma, akik visszaélnék a magyar hatóságok liberalizmusával. Vastagodik egy bizonyos lumpenréteg, amelyik sajátos megélhetési forrást talált a különböző segélyek egyre erőszakosabb követelésében.”

⁸⁴ Uo. 4.

⁸⁵ Lásd pl. Horváth István: Hazánk nem fogja erőszakkal visszaküldeni az NDK-ba a menekülteket. *Magyar Nemzet*, 1989. augusztus 32. 2.

⁸⁶ „Magyarország egyik nemzetközi kötelezettségvállalásával összefüggő, készülő jogszabályok azonban egyelőre nincsenek összhangban egy másik, nevezetesen az NDK-val fennálló szerződésből fakadó kötelezettségekkel.” *Magyar Nemzet*, 1989. szeptember 1. 3.

⁸⁷ *Magyar Nemzet*, 1989. augusztus 12. 3.

⁸⁸ *Magyar Nemzet*, 1989. január 7. 3.

⁸⁹ *Magyar Nemzet*, 1989. augusztus 30. 3.

A menekültek helyzetének ambivalens megítéléséről jó képet fest a *Magyar Hírlap* azon cikke is, amely megfogalmazza a közvélemény egy részében a kelet-németekkel kapcsolatosan felmerülő kérdéseket:

„miért ez a tömeges exodus? (...) a szocialista országokat tekintve, náluk a legmagasabb az életszínvonal, az árak stabilak, nincsenek munkanélküliek, koldusok, elesettek, az állami gondoskodás át- meg átszövi az élet minden területét, jelen van az állampolgár munkahelyén, otthonában egyaránt. (...) Szabad egy ilyen idilli világnak hátat fordítani? Ez már a boldogok szigete a gazdasági gondoktól, reformkínoktól, átalakulási próbálkozásoktól, peresztrojktól, nyilvánosságtól, és a még nagyobb demokráciától szenvedő, áremelkedésektől, inflációtól, lakáshiánytól, AIDS-veszélytől, bűnözéstől sújtott néhány kelet-európai országhoz képest. Miért áldozzák föl nem kevés szorgalommal, lemondással megszerzett anyagi biztonságukat, otthonukat, az autót?”⁹⁰

Ahogy élesedik a keletnémet menekült helyzet és nő a nyomás a magyar kormányon, egyre gyakrabban kerül a téma az újságok címlapjára, amely az ezt megelőző időszakban az erdélyi menekültek témájában nem volt jellemző.

1989. szeptember 11-én valamennyi lap az első oldalon tudósít a határnyitásról. Egységesen a magyar kormány döntéshozatalát emelik ki a cikkek címében, hogy az NDK-állampolgárok (akiket egyedül a *Magyar Nemzet* írása hív NDK-menekülteknek) kiutazhatnak Magyarországról. A *Magyar Hírlap* és a *Népszava* az MTI rövidhírére támaszkodva ír a „Német Szövetségi Köztársaságba áttelepülni kívánó” keletnémetekről, míg a *Népszabadság* és a *Magyar Nemzet* részletesebb képet ad a döntés előzményeiről.⁹¹

Összefoglalás

Sajtóelemzésünk alapján a négy vizsgált országos napilapban kirajzolódtak egységes tendenciák a Romániából és az NDK-ból érkező menekülteket érintő fő kérdéskörökről, valamint a sajtót leginkább foglalkoztató kérdések időbeli változásáról. Különösképp az 1987–88-as cikkekben figyelhető meg erőteljes tartalmi átfedés a négy sajtóorgánium cikkei között, többnyire az MTI közleményeire támaszkodó tudósításoknak is köszönhetően. Ugyanakkor igazolódott az az előfeltevés is, miszerint a négy, különböző háttérű újságnak léteztek eltérő sajátosságaik is a témakörnek az olvasóknak való tálalásában.

⁹⁰ *Magyar Hírlap*, 1989. augusztus 25. 2.

⁹¹ *Népszabadság*, 1989. szeptember 11. 1; *Magyar Nemzet*, 1989. szeptember 11. 1; *Magyar Hírlap*, 1989. szeptember 11. 1; *Népszava*, 1989. szeptember 11. 1.

Közös jellemző, hogy a korszakban politikailag érzékeny „menekült” szóhasználat 1988 első felében a magyar napilapokban szinte egyáltalán nem volt jellemző, 1988 második felében is csak mérsékelt, és leginkább a *Magyar Nemzet*, legkevésbé a *Népszabadság* cikkeiben fordult elő az 1989-től aztán már általánosan elfogadottá váló terminológia. A fő témakörök tekintetében szintén egységesség mutatkozik abban, hogy míg 1988-ban a segítségnyújtás, a segélyezés, a jótékonyasági programok témaköre dominál, 1989 első felében már az állami, akkor kialakuló új, intézményi megoldások kérdésköre – mint az 1951-es Genfi Menekültügyi Egyezményhez való csatlakozás, a Menekültügyi Hivatal felállása, a menekülttáborok nyitása – nyer teret a sajtóban, az előző évihez képest jóval nyíltabb megfogalmazásban és részletesebben. A menekültek számának növekedésével és a magyar nemzetiségűek arányának csökkenésével párhuzamosan 1989 nyarától kezdve a lapokban – a *Magyar Nemzet* kivételével – megjelennek a magyar közvélemény félelmeit tükröző, negatív, kritikus hangvételű írások is, amelyek a korábbi időszakra nem voltak jellemzőek.

A pozitív, együttérzést tükröző kifejezések (például segítség, szolidaritás), illetve a negatív érzéseket hordozó szavak (például nehézség, probléma, félelem) előfordulási gyakoriságát kvantitatív módszerekkel is megvizsgáltuk kutatásunkban. Lényeges eltérés ugyan nem mutatkozik ilyen szempontból a lapok között, de összességében mind a pozitív, mind a negatív töltésű szavak nagyobb gyakorisággal jelennek meg a kormány lapjában, a *Magyar Hírlapban*, a *Népszavában* pedig nagyobb súllyal jelennek meg a pozitív, együttérzést tükröző szavak, ugyanakkor – előzetes várakozásainkkal ellentétben – a *Magyar Nemzet* cikkei mutatkoznak a leginkább semleges hangvételűnek.

Míg az erdélyi menekültek ügye folyamatosan jelen van a sajtóban, a kelet-németeké 1989 augusztusában robban be, és jelenik meg számos cikkben kiemelt témaként, gyakran címlapon a szeptemberi határnyitásig.

Az egyes lapok eltérő sajátosságait vizsgálva beigazolódt az az előfeltételezésünk, hogy a menekülteket érintő gyakorlati kérdések legnagyobb arányban a kormány lapjában, a *Magyar Hírlapban* jelentek meg, amely gyakran tájékoztató, valamint a közvéleményt megnyugtató funkciót látott el a cikkeivel. A *Népszavát* egyszerűbb, rövidebb, szintén gyakorlatias szemléletű cikkek jellemezték. A párt lapjaként a *Népszabadság* cikkei követték leginkább a központi, pártállami kommunikációt, legkésőbb vetve fel és legóvatosabban kezelve a menekülteket érintő kényes kérdéseket. A kutatás megerősítette azt a sejtésünket is, hogy a *Magyar Nemzet* közölte ebben az időszakban a legváltozatosabb nézőpontokat bemutató, időnként az állami intézkedésekkel szemben kritikus, ellenzéki, „alternatív” véleményeket is megjelenítő cikkeket; ez a lap alkalmazta legkorábban írásaiban a „menekült” megnevezést.

Nem igazolódt azonban az a várakozásunk, hogy a menekültügyet, mint a határon túli magyarokat érintő, nemzeti kérdést megközelítő cikkek túlnyomórészt

a *Magyar Nemzetben* jelentek volna meg. Ez a megközelítés valamennyi korabeli lapban jelen volt, legkisebb arányban az MSZMP lapjában, a *Népszabadságban*, majd a *Népszavában*, miközben a *Magyar Nemzetnél* is némileg erőteljesebben jelenik meg a *Magyar Hírlap* vizsgált cikkeihez képest.

A kvantitatív elemzés szintén nem mutatott lényeges eltérést a négy újság közt sem az állami (pl. Tárcaközi Bizottság, Menekültügyi Hivatal, Belügyminisztérium stb.) és a nem állami szereplők (pl. egyház, Vöröskereszt, MDF, SZDSZ, Menedék Bizottság), sem a nemzeti (pl. kisebbség, nemzetiség, szülőföld) és a nemzetközi aspektus (pl. ENSZ, Genfi Egyezmény, diplomácia) megjelenési gyakoriságát tekintve. Előzetes várakozásainkkal ellentétben, mind az állami, mind a nem állami szereplők, a legnagyobb arányban a *Magyar Hírlap* cikkeiben szerepelnek nevesítve. Szintén a kormány lapjában a legnagyobb az előfordulási gyakorisága a határ menti eseményekhez (például határ, letartóztatás, kitoloncolás, szökés), valamint a menekülteket érintő gyakorlati kérdésekhez köthető szavaknak (például okmány, szállás, munka).

Összességében tehát kisebb, az újságok által betöltött funkcióival magyarázható az eltérés, az 1987–89 közötti, pártállami időszakban főleg a központilag irányított, egységes kommunikáció, a hasonló irányba változó narratívák a jellemzőek az erdélyi és a keletnémet menekültkérdés magyarországi sajtómegjelenítésére.

* * *

A tanulmány megírását támogatta az Európai Unió Horizont kutatási és innovációs programja keretében megvalósuló „*Unlikely Refuge? Refugees and Citizens in East-Central Europe in the 20th Century*” ERC Consolidator project. (Támogatási szerződés száma: 819461)

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Baló György – Lipovecz Iván (szerk): *Tények Könyve '89*. Debrecen: Compter-world Kft., Alföldi Nyomda, 1988.
- Bihari Mihály: Változások és változatlanóságok a politikai intézményrendszerben. In: Kurtán Sándor – Sándor Péter – Vass László (szerk.): *Magyarország Politikai Évkönyve 1988*. Debrecen: Alföldi Nyomda, 1989. 53–60.
- Bozóki András: Cenzúra és sajtó Magyarországon az 1980-as években. *Korunk*, 1996/1. 59–70.
- Földes György: *Magyarország, Románia és a nemzeti kérdés 1956–1989*. Budapest: Napvilág Kiadó, 2007.
- Hedlund, Stefan: Exit, voice, loyalty. – Soviet style, *Coexistence*, vol. 26. 1989. 179–208.

- Horváth Attila: *A magyar sajtó története a szovjet típusú diktatúra idején*. Budapest: Médiatudományi Intézet, 2013. <https://mek.oszk.hu/13400/13447/13447.pdf> (Utolsó letöltés: 2025. november 3.)
- Horváth Attila: A sajtó privatizációja a rendszerváltás idején. In: Bódiné Beliznai Kinga – Gosztonyi Gergely (szerk.): *A rendszerváltás harminc éve, avagy determinált volt-e a jogrendszer transzformációja?* Budapest: Gondolat Kiadó, 2020. 65–76.
- Kaszás Veronika: A magyarországi „alternatív szervezetek” fellépése az erdélyi menekültek ügyében 1988–89-ben. *Múltunk*, 2014/1. 221–266.
- Kaszás Veronika: Erdélyi menekültek 1988–1989-ben és a magyarországi közvélemény. *Archívnet*, 2016/4. https://archivnet.hu/menekultkerdes_migracio_magyarorszagon_a_20_szazadban/4_erdelyi_menekultek_19881989ben_es_a_magyarorszag_kozvelemeny.html (Utolsó letöltés: 2024.december 29.)
- Katsenelinboigen, Aron: Coloured markets in the Soviet Union. *Europe-Asia Studies*, Taylor & Francis Journals, vol. 29 (1), 1977. 62–85.
- Oplatka András: *Egy döntés története*. Budapest: Helikon Kiadó, 2008.
- Regényi Emil – Törzsök Erika: Romániai menekültek Magyarországon, 1988. In: Ara-Kovács és tsai. (szerk.): *Jelentések a határon túli magyar kisebbségekről*. Budapest: Medvetánc, 1988. 175–185.
- Révész Béla: A magyar–román viszony problémátörténetéből az 1980-as években. *Acta Universitatis Szegediensis*, 2009=1–22. 463–522.
- Romsics Ignác: *Volt egyszer egy rendszerváltás*. Budapest: Rubicon, 2003.
- Sik Endre: *A kapcsolati tőke szociológiája*. Budapest: Eötvös Kiadó, 2012.
- Sik Endre (szerk.): *A migráció szociológiája 2*. E-tankönyv. Budapest: ELTE TáTK, 2012. 223–225. https://old.tarki.hu/hu/about/staff/sb/Migracio_Szociologiaja_2.pdf#page=107 (Utolsó letöltés: 2025. november 3.)
- Sik Endre: Erdélyi menekültek Magyarországon. In: Andorka Rudolf – Kolosi Tamás – Vukovich György (szerk.): *Társadalmi riport 1990*. Budapest: TÁRKI, 1990., 516–533.
- Széll János: Az MSZMP országos értekezlete. In: Kurtán Sándor – Sándor Péter – Vass László (szerk.): *Magyarország Politikai Évkönyve 1988*. Debrecen: Alföldi Nyomda, 1989. 215–226.
- Szűrös Máttyás: Kudarcs Aradon. *Hitel*, 2008/12. 73–78.
- Szűts Pál: *Bukaresti napló 1985–1990*. Budapest: Osiris Kiadó, 1998.
- Takács Róbert: Sajtóírányítás és újságírói öncenzúra az 1980-as években. *Média-kutató*, 2005/1. 55–70.
- Tóth Pál Péter: Népeségmozgások Magyarországon a XIX. és XX. században. In: Lukács Éva – Király Miklós (szerk.): *Migráció és Európai Unió*, Budapest: Szociális és Családügyi Minisztérium, 2001. 19–42.
- Varga Balázs: A Páneurópai Piknik a korabeli helyi és országos sajtó tudósításai alapján, In: Makkos Anikó – Fehér Ágota – Pongrácz Attila (szerk.):

Okos lét, innováció és digitalizáció – irányok, trendek és következmények. A XXIII. Apáczai-napok Tudományos Konferencia tanulmánykötete. Győr: Széchenyi István Egyetem Apáczai Csere János Kar, 2020. https://lib.sze.hu/images/Apaczai/kiadv%C3%A1ny/2019/Ap%C3%A1czai%20napok_tanulm%C3%A1nyk%C3%B6tet_0206_Varga%20Bal%C3%A1zs.pdf (Utolsó letöltés: 2025. január 10.)

Melléklet

M1. táblázat. *A romániai és az NDK menekültek témakörének előfordulási gyakorisága a vizsgált cikkekben* (%), a chi2 teszt $p=0.0000$ szinten szignifikáns)

	<i>Nép- szabadság</i>	<i>Magyar Hírlap</i>	<i>Népszava</i>	<i>Magyar Nemzet</i>	<i>Beszélő</i> ⁹²	<i>Összes cikk</i>
N	177	137	124	193	23	654
csak erdélyi	58	62	65	72	78	65
csak NDK-s	22	15	15	12	9	15
mindkettő	8	13	6	8	13	9
egyik sem	12	10	14	8	0	11
<i>Összesen</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

M2. táblázat. *A kiemelt helyen megjelenő és a nagyon rövid cikkek aránya a négy napilapban* (%), zárójelben a chi2 teszt p értéke)

	<i>Nép- szabadság</i>	<i>Magyar Hírlap</i>	<i>Népszava</i>	<i>Magyar Nemzet</i>	<i>Összes cikk</i>
N	177	137	124	193	631
Első oldal	16	28	18	5	16 (0.003)
Egy bekezdés	19	11	16	38	23 (0.003)

M3. táblázat. *A migrációs narratíva fontos fogalomcsoportjainak aránya a négy napilapban* (%), zárójelben a chi2 teszt p értéke)

	<i>Nép- szabadság</i>	<i>Magyar Hírlap</i>	<i>Nép- szava</i>	<i>Magyar Nemzet</i>	<i>Beszélő</i>	<i>Összes cikk</i>
N	177	137	124	193	23	654
Pozitív tartalom	62	70	70	51	87	63 (0.0000)
Negatív tartalom	32	42	27	25	83	32 (0.0000)
Állami szereplők	64	69	60	48	61	59 (0.002)
Nem állami szereplők	37	53	35	32	83	40 (0.000)
Nemzeti kérdés	20	39	31	24	78	29 (0.000)
Gyakorlati ügyek	50	68	57	50	83	56 (0.001)
Határ	51	60	46	39	70	49 (0.001)

⁹² A táblázatokban kontrollcsoportként 23 Beszélő szám cikkei is szerepelnek.

M4. táblázat. *A migrációs narratíva fontos fogalmainak aránya a négy napilapban* (% , zárójelben a chi2 teszt p értéke)

	<i>Népszabadság</i>	<i>Magyar Hírlap</i>	<i>Népszava</i>	<i>Magyar Nemzet</i>	<i>Beszélő</i>	<i>Összes cikk</i>	<i>P érték</i>
N	177	137	124	193	23	654	
Szolidaritás	1	2	2	4	48	4	0.0000
Félelem	2	2	2	3	35	3	0.0000
Probléma	13	12	6	12	61	11	0.0000
Nyilvános	10	10	6	6	52	10	0.0000
Tárcaközi Bizottság	8	15	10	3	0	8	0.001
Rendőrség	9	15	7	12	55	12	0.0000
Párt	17	29	24	19	48	22	0.003
Kádár	1	1	3	1	17	2	0.0000
Szűrös	2	5	2	3	17	3	0.003
Egyház	11	24	14	9	26	14	0.001
MDF	3	3	3	3	22	4	0.0000
SZDSZ/FIDESZ	1	1	0	1	22	2	0.0000
Civil szervezetek	1	4	1	44	48	4	0.0000
Tüntetés	2	4	2	5	48	5	0.0000
Nemzeti ügy	20	39	31	24	78	29	0.0000
Munka	29	42	41	27	65	35	0.0000
Határ	51	60	46	39	70	49	0.001

M5. táblázat. *A kulcsszavak megoszlása az erdélyi migránsok esetében a vizsgált napilapokban (%) a chi2 teszt p=0.0000 szinten szignifikáns)*

	Népszabadság	Magyar Hírlap	Népszava	Magyar Nemzet	Beszélő	Összes cikk
	117	103	89	155	23	464
Menekült	29	25	18	14	33	21
Állampolgár	25	30	21	17	48	24
Áttelepült	36	29	48	60	0	44
Erdélyi	10	16	13	9	19	11
Összesen	100	100	100	100	100	100

M6. táblázat. *A kiemelt helyen megjelenő és a nagyon rövid cikkek aránya a négy napilapban (% az erdélyi migrációval foglalkozó cikkek körében, zárójelben a chi2 teszt p értéke)*

	Népszabadság	Magyar Hírlap	Népszava	Magyar Nemzet	Összes cikk
N	117	103	89	155	464
Első oldal	20	47	37	23	31(0.0001)
Egy bekezdés	58	45	59	73	61 (0.003)

M7. táblázat. *A migrációs narratíva fontos fogalomcsoportjainak aránya a négy napilapban (% az erdélyi migrációval foglalkozó cikkek körében, zárójelben a chi2 teszt p értéke)*

	Népszabadság	Magyar Hírlap	Népszava	Magyar Nemzet	Összes cikk
N	117	103	89	155	431
Pozitív tartalom	62	68	68	45	59 (0.0004)
Negatív tartalom	25	37	21	20	25 (0.02)
Állami szereplők	56	67	58	43	55 (0.002)
Nem állami szereplők	37	52	36	30	38 (0.004)
Nemzeti kérdés	26	45	36	27	32 (0.007)
Gyakorlati ügyek	50	68	57	44	53 (0.002)
Határ	44	61	39	35	44 (0.0004)

M8. táblázat. *A migrációs narratíva fontos fogalmainak aránya a négy napilapban* (% az erdélyi migrációval foglalkozó cikkek körében, zárójelben a chi2 teszt p értéke)

	<i>Népszabadság</i>	<i>Magyar Hírlap</i>	<i>Népszava</i>	<i>Magyar Nemzet</i>	<i>Beszélő</i>	<i>Összes cikk</i>
N	117	103	89	155	21	485
Szolidaritás	1	1	1	3	52	4(0,0000)
Félelem	2	1	2	4	29	18(0,0000)
Probléma	5	10	7	3	57	8 (0,0000)
Nyilvános	10	11	7	8	52	11(0,0000)
Tárcaközi Bizottság	10	17	9	3	0	9(0,000)
Rendőrség	8	14	5	12	57	12(0,0000)
Párt	15	30	20	17	48	21(0,001)
Kádár	0	2	5	1	19	3(0,0001)
Szűrös	3	7	3	3	19	5(0,009)
Egyház	14	27	16	10	24	16 (0,006)
Civil szervezetek	2	5	1	4	52	5(0,0000)
Tüntetés	3	3	2	6	48	6(0,0000)
Nemzeti ügy	26	44	36	27	86	37(0,0000)
Családegyesítés	8	18	16	5	19	11 (0,003)
Igazolvány	15	25	16	12	38	18 (0,007)
Munka	32	43	42	26	62	36 (0,002)
Határ	44	61	39	35	71	45 (0,0006)